

NUTQIDA NUQSONO BOR O'QUVCHILARNI TEZ AYTISHLAR YORDAMIDA NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Najmiddinova Nafisa Ismailovna

Andijon Davlat Chet tillar Instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada avvalambor metod va metodika fani haqida tushuncha, maktab yoshidagi va boshlang'ich sinfda tahsil olayotgan bolalarda kuzatiladigan nutq bilan bog'liq bo'lgan kamchiliklar hamda ularni tez aytishlar yordamida bartaraf etish haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: metod, nutq nuqsoni, tez aytishlar

Abstract: in this article, first of all, the concept of method and methodological science is discussed, the shortcomings related to speech observed in school-aged and primary school children, and their elimination with the help of tongue twisters.

Key words: method, speech defect, tongue twisters

Metod aslida yunoncha "metodos" so'zidan olingan bo'lib, "bilish va tadqiqot yo'li", "nazariya", "ta'limot" kabi ma'nolarni bildiradi. Metodika (yun. "methodike") biror ishni bajarish, amalga oshirish, ado etish metodlarining, usullarining yig'indisi yoki o'qitish usullari haqidagi ta'limot \neq ta'lim berish metodlari, yo'llari va vositalari haqidagi fandır.

Metodika maktab oldiga qo'yilgan ta'lim va tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqib, ona tilini o'rgatishning vazifalarini va mazmunini belgilaydi, ta'lim-tarbiya berish jarayonini tekshiradi, shu jarayonning qonuniyatlarini va ta'lim berish usullarining ilmiy asoslangan tizimini belgilaydi.

Metodika fani quyidagi masalalarni o'rganadi:

1. O'qitishning vazifalari va mazmunini aniqlaydi. Nimani o'qitish kerak? savoliga javob beradi, ya'ni boshlang'ich sinflar ona tili kursining dasturlarini, ta'lim mazmunini belgilab beradi, o'quvchilar uchun darsliklar va qo'llanmalar yaratib, ularni takomillashtirib, samaradorligi va muvofiqligini doimiy nazorat qilib boradi.

2. O'qitish metodlari, tamoyillari, usullari, dars va uning turlarini, o'quvchilar amaliy ishlari \neq mashqlar va yozma ishlarning izchil tizimini ishlab chiqadi, ya'ni "Qanday o'qitish kerak?" savoliga javob tayyorlab beradi.

3. O'quvchilarga ona tilidan bilim berish va ko'nikma hosil qilishda ilmiy nuqtai nazardan eng foydali shart-sharoitlar haqidagi masalalarni hal qiladi, ya'ni "Nega xuddi mana shunday o'qitish kerak?" savoliga javob tayyorlaydi. Eng foydali materiallarni o'rganadi, tanlangan metodlarni asoslaydi, tavsiyalarni eksperimental tekshiradi.

Maktab yoshidagi va boshlang'ich sinfda tahsil olayotgan bolalarda kuzatiladigan nutq bilan bog'liq bo'lgan kamchiliklarda asosan tovushlarni to'g'ri talaffuz qila olmaslik, so'z bo'g'inlarini bir-biriga qo'shib ayta olmaslik holatlari kuzatiladi. Mazkur holat yuqorida aytib o'tilgan ishlarda bolaning ikki holatida ruhiy

zo'riqish bilan bog'liq holatda yoki tug'ma nutq aparatidagi nuqson bilan (yoki tug'lgandan so'ng orttirilgan nutq apparatiga oid nuqsonlar bilan) tasnif qilinadi. Birinchi holatdagi tabiiy yoki inson omili natijasida yuzaga kelgan nutq

nuqsonlarini bartaraf etishda malakali pedagog bolaning ruhiyati bilan izchilikda ishlashi zarur bo'ladi. Bolaning erkin fikrlashi uchun zarur sharoitlarni yaratish, uni diqqat bilan eshitish hamda tafakkur darajasini aniqlab olish eng asosiy maqsad hisoblanadi. Ikkinchi holatda nutq apparatida sodir bo'lgan nuqsonlar bilan vujudga kelgan kamchiliklarni bartaraf etishda pedagogdan bola bilan alohida mashqlarni bajarish orqali undagi nutq bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish talab etiladi. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda odatda bolaning qaysi tovushni talaffuz qilishda nuqsoni bo'lsa, o'sha tovush ishtirok etgan so'zlarni talaffuz qildirish orqali undagi nuqsonni tuzatish ishlari logopedik amaliyotda keng qo'llanadi.

Bu jarayonda nuqson bilan talaffuz qilinayotgan tovush ishtirok etgan so'zlar uch xil ko'rinishda bolaga taqdim etiladi: ya'ni tovushning so'z boshida, so'z o'rtasida, so'z oxirida kelgan variantlarini tanlab olinib takroriy mashqlar orqali bolaning nutqiy qobiliyati oshirib boriladi. Biz mazkur ishimizda aynan shu yo'nalishning boshqa bir jihatiga e'tibor bergan holda, kichik yoshdagi bolalarning nutqidagi nuqsonlarni tuzatish haqida fikr yuritmoqchimiz.

Aytaylik yuqoridagi logopedik amaliyotda bolalarga talaffuz qilishda qiynalayotgan tovushiga mos so'zlar ishtirok etgan buyumlar ko'rsatilib, ularning nomlarini aytib berish talab etilgan bo'lsa, biz tanlab olgan uslubda aynan bolalarning nutqida qaysi tovushni talaffuz qilishga qiyinchilik bo'lsa, shu tovushga mos tez aytishlarni tanlab olib, ularni mashq qildirish orqali bolalarning

nutqidagi kamchiliklar tuzatish asosiy maqsad hisoblanadi. Barchaga ma'lumki, nutqda tovushlarni talaffuz qila olmaslik ikki xil holatda namoyon bo'ladi. Birinchi holatda unli tovushlar bilan bog'liq nuqsonlar bo'lsa, ikkinchi holatda undosh tovushlar bilan bog'liq holatlar hisoblanadi.

Nutqdagi unli tovushlar bilan bog'liq nuqsonni tuzatish jarayonida bolalarga quyidagi tez aytishlarni mashq qildirish ancha samara beradi:

Asalari asalni ayiqdan ayamadi.

Odilbek odobli odil bola.

Birinchi tez aytishimizga e'tibor bersak "a" unlisini takror holda qo'llanilganiga, ikkinchisida esa "o" unlisini takror holda qo'llanilganiga guvoh bo'lamiz. Unli tovushlar hosil bo'lishida o'pkadan chiqayotgan havoning og'iz boshlig'ida hech qanday to'siqqa uchramay chiqishi asosiy omil bo'lishini inobtga olsak, mazkur tez aytishlardan unli tovushlarni talaffuz qilishda qiyinchilikka uchraydigan bolalarning nutqidagi nuqsonlarini bartaraf etish uchun foydalanish yaxshi samara beradi. Bu jarayonda bolaning tovushlarni talaffuz etish holatiga jiddiy e'tibor berish zarur.

Undosh tovushlarni talaffuz qilishda o'pkadan chiqayotgan havo og'iz bo'shlig'ida ma'lim to'siqqa uchrab chiqadi. Agar bolalarda biror undosh tovushni talaffuz qilishda ma'lum nuqsonlar aniqlansa ularni tuzatish uchun undoshlar zidlanishiga

asoslangan tez aytishlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Masalan: “g” undoshini talaffuz qilishda qiyinchilikka uchraydigan bolalar uchun quydagi tez aytishni mashq qildirish foydali:

Gunafshaning gullar ko'kni ko'rib gullabdi.

Mazkur tez aytishda “g” undoshi bilan birgalikda uning zidi “k” undoshi ham ishtirok etganligi tovushlarni talaffuz qilish jarayonida “g” va “k” undoshining hosil bo'lish o'rnida o'zaro bir xillikni namoyon qilsa ham, ammo ovoz va shovqin belgisiga ko'ra o'zaro zidlanadi. Tovushning aynan shu xususiyati tilning tovush hosil bo'lish jarayonida bevosita harakat nozikligini ta'minlash uchun asos bo'ladi. Agar mazkur tez aytish tartibli ravishda bir sistema asosida takrorlansa “g” yoki “k” undoshida nuqsoni mavjud bo'lgan bolalarning nutqini ravon qilishga katta yordam beradi.

Ra'no Ravshandan ranjidimi?

Ravshan Ra'nodan ranjidimi?

“r” undoshiga asoslangan bu tez aytish ham bolalar uchun yaxshi samara beradi. Chunki kichik yoshli bolalarda “r” undoshini “y” holida talaffuz qilish holati juda ham ko'p uchraydi. Shu holatni oldini olishda ham “r” undoshi zidlanishiga asoslangan tez aytishlar yaxshi samara beradi.

Tez aytishlardan samarali foydalanish bolalarning nutqini ravon qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Maktab yoshidagi va boshlang'ich sinfda tahsil olayotgan o'quvchilarning nutqini ravon qilish juda muhimdir, chunki mazku bolalarning hozirgi zamon talabi asosida jamiyatimiz ishlarida faolligini ta'minlashda ular nutqining ravonligi katta ahamiyatga ega. Nutq – insonlararo aloqa vositasi bo'lganligi uchun ham har bir yosh avlodni nutqiy ko'nikmalarni puxta egallashga o'rgatish davr talabidir.

FOYDALANILGAN ADABIYODLAR RO'YHATI:

1. 1.Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2003. 5-жилд, 613-бет.
2. 2.Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Т.: “ЎМЭ” Давлат илмий нашриёти, 2006.– 2-жилд, 582-б.
3. 3.R.Shomahmudova va bosh. Bolalar nutqida nuqsonlar va ularni bartaraf etish. – Toshkent. O'qituvchi. 1993.
4. Nurmonov A. Tanlangan asarlar II jild. – Toshkent. Akademnashr 2012 – B.171.
5. Каримов, Б. З. (2022). Оценка уровня физической подготовленности молодых баскетболистов-школьников 16-17 лет. Fan-Sportga, (2), 15-16.
6. Каримов, Б. З. (2020). Рақамли далиллар категориясининг илмий-назарий масалалари. Илмий мақола–Т.: TDYU Yuridik fanlar axborotnomasi–Вестник юридических наук–Review of Law Sciences, 5, 168.

7. Каримов, Б. З., Ганиева, М. Ю., & Юсуфжанова, М. Н. (2017). Причины травм в спортивной игре баскетбол и практические рекомендации по их предупреждению. In Актуальные проблемы физической культуры и спорта (pp. 453-456).

8. Azimov A. The effect of social factors on language. (<http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss>)